

SHIFOBAXSHLIK XUSUSIYATIGA EGA BO'LGAN ZIYORATGOHLAR

SANCTUARY WITH HEALING PROPERTIES

СВЯТЫНИ С ЦЕЛЕБНЫМИ СВОЙСТВАМИ

Rajabov Oybek Iskandarovich ¹¹Buxoro davlat universiteti Arxeologiya va Buxoro tarixi kafedrasida katta o'qituvchisi**Annotatsiya**

Mazkur maqolada Buxoro viloyati Romitan tumanida joylashgan Xoja Ubbon va Xoja Za'faron qadamjolarining vujudga kelishi tarixi hamda ushbu ziyoratgohlarning shifobaxshlik xususiyatiga ega maskan ekanligi to'g'risidagi ma'lumotlarni ilmiy manbalar va dala tadqiqot materiallari asosida tadqiq etilgan. Tadqiqot ishi tarixiylik tamoyili, xronologik va qiyosiy tahlil usullariga tayanadi.

Аннотация

В данной статье на основе научных источников и материалов полевых исследований исследуется история святынь Ходжи Уббана и Ходжи Зафаран, расположенных в Ромитанском районе Бухарской области, а также сведения о том, что эти святыни являются целебными местами. Научно-исследовательская работа построена на принципе историчности, хронологическом и сравнительном методах анализа.

Abstract

In this article, the history of Khoja Ubban and Khoja Zafaran shrines, located in Romitan district of Bukhara region, as well as information about the fact that these shrines are healing places, are researched based on scientific sources and field research materials. The research work is based on the principle of historicity, chronological and comparative analysis methods.

Kalit so'zlar: Buxoro, Qadimgi Romitan, Xoja Ubbon, Xoja Za'faron, qadamjo, ziyoratgoh, maqbara, masjid, quduq, chashma.

Ключевые слова: Бухара, Древний Ромитан, Ходжа Уббан, Ходжа Зафаран, святыня, святылище, мавзолей, мечеть, колодец, родник.

Key words: Bukhara, Ancient Romitan, Khoja Ubban, Khoja Zafaran, shrine, shrine, mausoleum, mosque, well, spring.

KIRISH

Buxoro vohasining tarixiy go'shalaridan biri hisoblangan Romitan qadimiy, betakror hududlardan biri bo'lib, uning shakllanish tarixi Afsonaviy hukmdor Afrosiyobga borib taqaladi. Ushbu diyor o'zining ko'p asrlik tarixida ulug' avliyolari Xoja Ubbon, Xoja Za'faron, Hazrat Bobo Laqlaqag'iy-Xoja Hazrat Niyoz Xorazmiy, Xoja Ali Romitaniy, Xoja Boboyi Samsiy, Hakim Mulla Mir hazratlari, shuningdek, Choriqulboy kabi saxovatpesha insonlari bilan mashhurdir.

Xoja Ubbon Ibn Usmon ziyoratgohi Buxoro shahrining shimoli-g'arbida 40 kilometrcha narida qum tepaliklar orasida joylashgan manzil bo'lib, bu ziyoratgoh, vohada ilk islom dini kirib kelgan davrdan buyon mavjud bo'lgan muborak qadamjolaridan biri hisoblanib, maskanda XIV asrda ulkan tarixiy inshoot-chashmaxona bunyod etilgan [1,2,6]. Xoja Ubbon Ibn Usmon Ibn Affon VII asrning oxiri va VIII asr boshlarida yashagan, tobein, faqih, muhaddis, qiroat sohibi, valiyulloh bo'lib, u kishiga Alloh taolo turli kasalliklarni davolash karomatini bergan. Xoja Ubbon Ibn Usmon Ibn Affon 644-656 yillarda xalifalik taxtiga o'tirgan Usmon Ibn Affon "Choriyor xalifa"lardan uchinchisining o'g'li sanaladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Muhammad Narshaxiyning 943-944 yillarda yozilgan "Buxoro tarixi" asarida Sa'id ibn Usmon Ibn Affon (xalifa Usmon ibn Affonning boshqa bir o'g'li) xalifalik tomonidan 676 yili Xuroson amiri etib tayinlangani hamda u Jayhun daryosidan o'tib Buxoroga kelgani bitilgan. Xoja Ubbon Ibn Usmon Ibn Affon haqida XV asrda yashagan Ahmad ibn Mahmudning "Kitobi nazmi Mullozoda" asarida: Qabri Ubbon, ki Ibn Usmon ast, Manbai xush fayzi g'affaron ast, ya'ni: "Xoja Ubbon Ibn Usmonning qabri fayzli joy hisoblanadi", - deyiladi [7]. Xoja Ubbon Ibn Usmon Ibn Affon haqida Mir Muhammad Buxoriyning XVI asrda yozilgan "Ubaydullanoma", Mulla Muhammad Obidjonning

“Tuhfatul obidin”, V.Shishkinning “Varaxsha”, S.Ayniyning “Esdaliklar”, B.Mashrab, A.Fitrat, S.Salim Buxoriy asarlarida boy ilmiy ma’lumotlar keltirilgan.

NATIJA VA MUHOKAMA

Xoja Ubbon qadamjosining 1937-yilda tushirilgan fotonusxalari topildi. Maqbaraga kiraverishning o’ng tomonida, hozirgi kunda yangidan qurilgan toshquduq ustida qadimda to’rt gumbazli obi g’ishtdan qilingan chashmaxona bo’lgan [6,9,10]. Chashma ichida tosh quduq bo’lib, 20-22 metr chuqurlikdan suv olingan. Chashmaxona XIV asrda mohir ustalarning mehnati evaziga juda ixcham, yuksak mahorat va ulug’vorlik bilan bunyod etilgan. Afsuski u imoratlar hozirda saqlanib qolinmagan. Xoja Ubbon maqbarasi, chashmaxona, xonaqoh, tug’ va sag’analar o’tgan asrning 60 yillari boshida minalar bilan portlatib yuborilgan. Avliyoning boshlari uchib ketib, ko’milgan joyda 2008-2010 yillarda eski yog’ochdan qilingan maqbara va sag’ana yangidan qurildi.

Xoja Ubbon ziyoratgohi joylashgan yassi tepalik qadimgi qishloqlardan birining xarobasi bo’lib, u Poykanddan Xorazmning qadimgi paytaxti Kat shahriga boradigan katta karvon yo’li ustida joylashgan. Shu sabab Xoja Ubbon shu atrof qishloq va aholi yashaydigan maskanlarning eng yiriklaridan biri bo’lgan. Asrlar davomida Zarafshon daryosi yuqori oqimi bo’ylab sug’oriladigan maydonlarning kengayib borishi oqibatida uning adog’ida joylashgan Xurmitan, Xoja Za’faron, Xoja Ubbon atroflariga suv bormay, XI asr oxiri-XII asr boshlarida bu qadimgi o’lka asta-sekin suvsizlikdan qurib, bepoyon Qizilqumga tutashib ketadi [3,4]. Xuddi shu davrda suv tanqisligi oqibatida Poykand shahri ham inqirozga yuz tutadi. Natijada Xoja Ubbon raboti orqali Poykandga o’tadigan karvon yo’li ham asta-sekin barham topadi.

Hozirgi kunda kelib Xoja Ubbon ziyoratgohi alohida majmua sifatida shakllantirilib, unda kirish darvozasi, maqbara, tosh quduq, mehmonxona hamda ayvon bitta majmuaga birlashtirilgan. Majmuada davolanishga kelganlar uchun alohida yotoqxona bunyod etilgan hamda bu ishlar hozirgi kungacha yana davom etib kelinmoqda. Qadamjoda ziyorat qilish, rasm-rusumlar, xayriya ishlarini tashkil etuvchilar uchun alohida joy ajratib qo’yilgan. Islom olamida ulug’ avliyolarni ulug’lash va uning qabrini ziyorat qilish orqali xalq o’z orzu-umidlari, diniy e’tiqodlarini mustahkamlash, ulug’ insonlarning qabrlariga ziyorat qilish orqali tasalli olish odat tusiga kirgan.

Muhammad ibn Vose’ al-Buxoriy (Xoja Za’faron) «Ming shahar» deb atalgan aholi gavjum bo’lib yashagan hududda joylashgan Qizilqir tepaligidagi shaharchada tug’ilib, shu hududda umurguzaronlin qilgan. Abu Komil al-Basiriyning «Al -Muzaffot» asarida keltirilishicha, Xoja Za’faron - Muhammad ibn Vose’ al-Buxoriy vohada shakllanayotgan islom dini o’z mavqeyini mustahkamlay boshlagan ilk davrda, VII-VIII asrlarda karomatpesha, hadis ilmi bilimdoni va targ’ibotchisi, tib ilmining qomusiy olimi, xalq tabobatining amaliy hamda nazariy rivojiga ulkan hissa qo’shgan tabib sanalgan [2]. Tarixiy manbalarning ma’lumotlarida, Muhammad ibn Vose’ al-Buxoriy (Xoja Za’faron) milodiy 740-yil (hijriy 123-yil)da vafot etganlar.

XX asrdagi ilmiy tadqiqotlar natijasida ko’plab ma’lumotlar o’z tarixiy isbotini topdi. Jumladan, akademik Yahyo G’ulomov boshchiligidagi arxeologik ekspeditsiyaning 1957–1959-yillardagi Xoja Za’faron Ziyoratgohiga yaqin bo’lgan Qizilqir tepaligi ustida joylashgan shahar xarobalarida ilmiy izlanishlar olib borilib, Qizilqir I-II-III kabi tepaliklaridagi tadqiqotlarda eramizdan oldingi bir minginchi yillarda ushbu hududdan katta magistral kanal tarmog’i o’tganligini aniqlab, kanalga qurilgan suv taqsimlovchi to’g’on hamda ariqlarng izlari, qoldiqlarini topib, ilmiy jihatdan asoslab berildi [2,3,7].

XX asrning yana bir yetakchi arxeolog-qadimshunos olimi, akademik Abdulahad Muhammadjonovning «Quyi Zarafshon vohasining sug’orilish tarixidan» nomli kitobida Xoja Za’faron (Muhammad ibn Vose’ al-Buxoriy) ziyoratgohi hududi atrofida aholining o’troqlashib yashash sharoiti Zarafshon daryosining oxirgi o’zanlaridan oqib kelgan suvlar tufayli ekanligini ilmiy asoslarda yoritib berdi. Shuningdek, arxeolog V.A.Nilsen [8,9] boshchiligidagi ekspeditsiya tomonidan 1955-yilda Qizilqir shahar xarobalarida arxeologik tadqiqot ishlari ham olib borilib, tadqiqot natijalari to’g’risidagi ilmiy ma’lumotlar “O’zbekiston madaniyati tarixi” asarida to’liq aks ettirilgan.

Xoja Za’faron majmuasi joylashgan hudud ham Buxoro vohasining qadimdan aholi istiqomat qilib kelgan Varaxsha, Poykent, Vardonze va shunga o’xshash boshqa ko’plab tarixiy maskanlar kabi bir necha asrlar mobaynida shahriston va aholi yashaydigan qo’rg’onlar mavjud bo’lgan.

TARIX

Xoja Za'faron insonlarda uchraydigan turli xastaliklarini davolash usullarini puxta o'zlashtirgan ulug' tabib sanalgan. Jumladan, Xoja Za'faron ziyoratgohidagi minerallarga boy bo'lgan quduq suvi asrlar mobaynida shifobaxshligi bilan xalq tabobati an'alarining davom etishiga sabab bo'lgan. Bu tarixiy maskan hududida turli xildagi giyohlarga boy o'simliklar mavjudligi, iqlimi yumshoq, parranda-darrandalarga serob bo'lib, shifobaxsh suvi va tuprog'i sarg'ayma (sariq) kasalligi, jigar, o't pufagi, oshqozon va oshqozon osti bezi, ichak kasalliklari hamda boshqa ko'plab xasaliklarni davolashda yordam beradi [4,6].

Qadimdan insonlarning o'troq yashashi uchun ichimlik suvi asosiy manba hisoblanib, aholi gavjum istiqomat qiluvchi manzillarda quduqlar bunyod etilgan. Ushbu hududlarda yashab, insonlar orasida ilm-ma'rifatda obro'-e'tibor topgan ulug' shaxslar, avliyo darajasiga etganlar va shu manzilgohlarda qo'nim topgan. Keyinchalik bu quduqlar ham shu avliyolar tufayli ilohiylashtirilgan va suvi ham muqaddas hisoblangan. Shu ma'noda Xoja Za'faronidagi tosh quduq ham shu voqelikning yana bir dalili sanaladi. Mazkur muqaddas qadamjo necha asrlar o'tishiga qaramasdan, ushbu manzilgohga ziyoratchilarning qadami uzilmaydigan, muqaddas manzil - makon sifatida o'z mavqeyini yo'qotmagan.

Xoja Za'faron ziyoratgohida XX asrning 70-90-yillarida katta hovli, masjid, ayvon, maqbara qurilgan bo'lsa-da, bu binolar tarixiy - me'moriy ahamiyatga ega emas, maqbara qabriston ichiga qolib ketgan, ziyoratgohning o'zi esa mutlaqo tashlandiq va qarovsiz ahvolga kelib qolgan edi. Mustaqillikka erishilgandan co'ng, milliy o'zlikni anglash, o'tmish tariximizga xolisona baho berish, tabarruk qadamjolarni qayta tiklash, obodonlashtirish bo'yicha ko'plab ishlar amalga oshirildi.

Xoja Za'faron muqaddas ziyoratgohida ham anchagina ishlar amalga oshirildi. Jumladan, «Xoja Za'faron jamoatchilik xayriya jamg'armasi» tashkil etilib, unga shu maskan imom xatibi Amrullo Sultonov rahbarlik qiladi. Ushbu maskanda 2014-yil kuzidan boshlab, Romitan tuman hokimligi taklifi bilan Amrullo Sultonov yetakchiligida obodonlashtirish ishlari jadal rivojlandi. Bu maskanda amalga oshirilgan keng ko'lamli qurilish va obodonlashtirish ishlari, xalqimizning xayr-saxovati natijasida, hashar yo'li bilan ziyoratgoh obod etildi.

Ziyoratgoh majmuasining atrofi to'liq devor bilan o'rab olindi. Mavjud eski imoratlar buzib olingan, avliyoning abadiyo qo'nim topgan joylari belgilab olinib, shu joyning aynan o'zida maqbara qad rosladi. Maqbara tomonlari 9x15 metrni, balandligi 16 metrni tashkil etib, qo'shqavatli gumbazdan iborat, yonida ziyorat qiluvchilar uchun alohida gumbazli xona ham qurilgan.

Muhammad ibn Vose' al-Buxoriy - Xoja Za'faron maqbarasi viloyatimizning yirik restavatori, tarixiy obidalar bunyod etishning hadisini olgan, betakror binokor usta Tag'i Obiddinov boshchiligidagi jamoa tomonidan qurib bitkazildi. Bu muhtasham inshoot Romitan tuman xalqining, qolaversa republikamizning turli maskanlaridan ziyorat maqsadida kelgan ziyoratchilarning beminnat ko'magida hashar yo'li bilan 2014-2015-yillarda bunyod etildi. Shuningdek, ziyoratgoh yonida ikki gektar maydonda ekobog' tashkil etish maqsadida mevali va manzarali daraxtlar o'tqazilgan. Ulug' avliyo, tib ilmining bilimdoni sharafiga «Xoja Za'faron jamoatchilik xayriya jamg'armasi» tashkil etilib, davlat ro'yxatidan o'tkazilgan.

XULOSA

Ulug' qadamjo, ziyoratgohlarni obod qilish, tariximizni chuqurroq o'rganish va teranroq anglash, yoshlarimiz tafakkurini yanada yuksaltirish, ma'naviyatini boyitish, ming yillardan buyon qon-qonimizga singib ketgan din-u diyonatni, urf-odat an'analarni, ezgu amal-udumlarni davom ettirish, xalqning muqaddas burchi ekanligini unutmashimiz lozim. Chunki tarix xalqimiz ma'naviyatining asosi sanalib, uni avaylab-asrashga har birimiz mas'ulmiz.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Абу Тоҳирхўжа Самарқандий “Самария”(Самарқанд мазорлари зикри). Т., 2009.
2. Абу Саъд Абдулкарим ибн Муҳаммад ибн Мансур ат-Тамимий ас-Самъоний. «Насабнома» (ал-Ансоб). (VIII-XII асрда яшаган Ўзбекистонлик олимлар ҳақида маълумот). Т., 2017.
3. Садриддин Салим Бухорий. Бухоронинг табаррук зиёратгоҳлари. Т., 2015.
4. Ҳамро Асадов. Аждодлари қимматли юрт. Бухоро., 2011.
5. Истиқлол йиллари: миллий-диний қадриятларнинг халққа қайтиши (Бухоро). Т., 2001.
6. Нарзулло Йўлдошев. Бухородаги айрим авлиёлар тарихи. Бухоро., 1993.
7. Нарзулло Йўлдошев. Бухоро авлиёларининг тарихи. Бухоро., 1997.
8. Насиленные пункты Бухарского эмирата (XIX-нач XX в). Ответственный редактор академии АНРУз А.Р.Мухаммеджанов.Т., 2001.

9. Халқ турадиган жойларнинг рўйхати. Самарқанд Ўзбекистон марказий районлаштириш комиссиясининг нашри, 1926 йил. Кириш сўзи, араб алифбосидан таъдил ва айрим изоҳлар муаллифи Аҳтам Аҳмедов. Бухоро., 2017.

10. Суюндик Мустафо Нуротий. Муқаддас зиёратгоҳлар (Ўзбекистонда қабрлари бўлган паёғамбарлар, саҳобийлар, тобеъинлар ва таба тобеъинлар). 1 том. Тошкент, 2018.